

वनस्पति स्रोतको अनुसन्धान कार्यविधि, २०७० (पहिलो संशोधन २०७३)

१. प्रस्तावना:

नेपाल भित्रका वनस्पति स्रोतहरूको वैज्ञानिक पहिचान, अध्ययन, अनुसन्धान, सर्भेक्षण तथा मूल्यवान वनस्पतिहरूको खेती तथा प्रशोधन प्रविधिको विकास साथै वनस्पति उत्पादनको व्यापारमा सहयोग तथा प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यहरूको उपलब्धीहरूलाई नियमन, व्यवस्थापन तथा उपयोगी बनाउन आवश्यक भएकोले वनस्पति स्रोत अनुसन्धान कार्यविधि, २०७३ तयार गरी लागू गरिएको छ ।

२. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:

- (क) यस कार्यविधिको नाम *वनस्पति स्रोत अनुसन्धान कार्यविधि, २०७३* रहने छ ।
(ख) यो कार्यविधि तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

३. परिभाषा:

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

- (क) “नीति” भन्नाले जडीबुटी तथा गैर काष्ठ वन पैदावार विकास नीति, २०६१ सम्भन्धनु पर्दछ ।
(ख) “मन्त्रालय” भन्नाले वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय सम्भन्धनु पर्दछ ।
(ग) “सचिव” भन्नाले वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयका सचिवलाई सम्भन्धनु पर्दछ ।
(घ) “विभाग” भन्नाले वनस्पति विभागलाई सम्भन्धनु पर्दछ ।
(ङ) “कार्यालय” भन्नाले विभाग अन्तर्गतका केन्द्रीय र जिल्ला स्तरका कार्यालय सम्भन्धनु पर्दछ ।
(च) “वनस्पति” भन्नाले खाद्यान्न उत्पादनको लागि प्रयोग हुने वनस्पति वाहेकका जीवित वा मृत सबै वनस्पति प्रजातिलाई जनाउँछ । यो शब्दले लेउ, ढुसी, च्याउ, भ्याउ वा यस्तै प्रकारका अन्य वनस्पति समेतलाई सम्भन्धनु पर्दछ ।

४. उद्देश्य:

यस अनुसन्धानका कार्यविधिका उद्देश्यहरू निम्न अनुसार रहेका छन्:

- (क) अनुसन्धान प्रक्रियालाई सहजीकरण र नियमन गर्ने ।
(ख) अनुसन्धान मार्फत विभागका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
(ग) अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजाहरूको प्रकाशन तथा अभिलेखीकरण गर्ने ।

५. अनुसन्धान कार्यविधि:

- (क) नेपालका वनस्पतिहरुमा अनुसन्धान गर्न चाहने व्यक्ति वा संस्थाले (राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय) अनुसूची-१, अनुसारको निवेदनको साथमा अनुसूची-२ अनुसारको अनुसन्धानको प्रस्ताव र आबद्ध संस्थाहरुको सिफारिस पत्र सहित विभागमा निवेदन पेश गर्नु पर्नेछ । अनुसन्धानकर्ता विदेशी नागरिक भएमा निजले आफ्नो पासपोर्टको प्रतिलिपि समेत निवेदनसाथ संलग्न गरी पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (ख) उपदफा “क” अनुसार प्राप्त निवेदन र प्रस्तावका सम्बन्धमा कुनै कुरा प्रष्ट नभई बुझ्नु परेमा सम्बन्धित अनुसन्धानकर्तालाई बोलाई वा पत्र मार्फत बुझ्न सक्नेछ ।
- (ग) कुनै स्वदेशी व्यक्ति वा संघ संस्थाले अनुसन्धान प्रयोजनको लागी निवेदन पेश गरेको अवस्थामा विभागले अनुमति दिन सक्नेछ । विदेशी व्यक्ति वा संघ संस्थाको हकमा मन्त्रालयको सहमतिमा विभागले अनुमति दिन सक्नेछ ।
- (घ) उपदफा “ग” बमोजिम स्वीकृती पाएको अनुसन्धान टोलीलाई विभागले तोकेको राजपत्रांकित (प्रा.) कर्मचारीको सुपरीवेक्षणमा सर्भेक्षण र संकलन गर्न गराउन सक्नेछ । विदेशीको हकमा विभागले तोकेको राजपत्रांकित (प्रा.) कर्मचारीको सुपरीवेक्षणमा मात्रै सर्भेक्षण र संकलन गर्नु गराउनु पर्ने छ ।
- (ङ) नेपाली विश्व विद्यालयवाट स्नातक, स्नातकोत्तर र विद्यावारिधी तहमा अध्ययनरत नेपाली विद्यार्थीले हर्वेरियम नमूना, विउ, फल, ट्युवर स्वदेश भित्र अनुसन्धान प्रयोजनको लागी अनुसन्धान पूर्व विभागको अनुमति लिनु पर्नेछ । तर नेपाल सरकारले तोकेको संरक्षित क्षेत्रवाट नमूना संकलन गर्दा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागवाट अनुमति लिनु पर्नेछ । अनुसन्धान प्रयोजनको लागी नमूना विदेश पठाउनुपर्ने भएमा अनुसन्धान पूर्व विभागको अनुमति लिनु पर्नेछ । विदेशी अनुसन्धानकर्ताको हकमा समझदारी पत्रमा सम्झौता भैसकेको संस्थाको हकमा विभागवाट तथा समझदारी पत्रमा सम्झौता नभएका संस्थाको हकमा विभागको सिफारिसमा मन्त्रालय संगको अनुमतिमा मात्र नमूना विदेश पठाउन सकिनेछ ।
- (च) अनुसन्धान अनुमति पत्रको ढाँचा अनुसूची-३ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ ।
- (छ) मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृत विना जैविक पदार्थ (Live material) लाई विदेश निकासीमा प्रतिबन्ध लगाईनेछ । तर कुनै वनस्पति रोग लागेको वा मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकीकातमा प्रमाण जुटाउने उद्देश्यले विदेशमा लगी अनुसन्धान गर्नुपर्ने भएमा मन्त्रालयको स्वीकृती लिई संकलित जैविक पदार्थलाई विदेश लैजान भने सकिनेछ ।
- (ज) दुर्लभ वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण महासन्धि (साइटिस) मा सूचिकृत वनस्पतिहरुको नमूना संकलन गर्दा प्रचलित ऐन, नियमावली र अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिहरुले तोकेको प्रक्रिया पुऱ्याएर मात्र नमूना संकलन गर्न र विदेश लैजान अनुमति दिइनेछ ।
- (झ) कुनै पनि अनुसन्धानकर्ताले नेपालबाट संकलन गरिएका वनस्पतिहरुको पहिचान पश्चात एक प्रति बिरुवाको नमूना राष्ट्रिय हर्वेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला गोदावरी, ललितपुरमा बुझाउनु पर्नेछ ।

(अ) नेपालबाट पहिलो पटक नयाँ बिरुवा Report गर्ने अनुसन्धानकर्ताले उक्त नमूनाको Holotype तथा Isotype एकिन भएमा राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला गोदावरी, ललितपुरमा बुझाउनु पर्नेछ ।

६. नेपाल फ्लोरा प्रकाशन सम्बन्धी व्यवस्था:

(क) नेपाल फ्लोराको अभिलेखीकरण र तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्न मन्त्रालयको मिति २०५८/७/१७ को त्रिपक्षीय समझदारी पत्र अनुरूप विद्यमान सहकार्य गरिरहेका विदेशी संस्थाहरू (University of Tokyo, Japan, British History Museum (BM), र Royal Botanical Garden Edinburg U.K.) साथै स्वदेशी संस्थाहरू (वनस्पति शास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रिभुवन विश्वविद्यालय र नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान) संग संयुक्त रुपमा संकलन कार्य गर्न सक्नेछ । यस कार्यमा अन्य संघ संस्थाहरू संग समझदारी पत्र तयार गरी आवद्ध गर्न सकिनेछ ।

(ख) उपदफा “क” बमोजिम संकलन गरिएको नमूनाहरू १-१ प्रति विभाग अन्तर्गतको राष्ट्रिय हर्बेरियम तथा वनस्पति प्रयोगशाला, गोदावरी, ललितपुरमा दाखिला गरिएको प्रमाण सम्बन्धित कार्यालयबाट लिइसकेपछि मात्रै पहिचानको लागि सहकार्य गर्ने संस्थाले विभागको स्वीकृतिमा मृत रुपमा आफ्नो देशमा लैजान सकिनेछ । यसरी पठाइएको नमूना सम्बन्धी जानकारी मन्त्रालयमा पठाइनेछ ।

(ग) उपदफा “ख” बमोजिम लिएका मृत वनस्पति नमूना (Dead Plant Herbarium) लाई अनुसन्धान र वैज्ञानिक पहिचान कार्य बाहेक अन्य व्यावसायिक प्रयोजनको लागि प्रयोग गर्न पाइने छैन ।

(घ) हर्बेरियमका मृत नमूनाहरू वा त्यसका अवव्यय मन्त्रालयको सहमति विना तेस्रो पक्षलाई कुनै पनि उद्देश्यका लागि उपलब्ध गराइने छैन ।

(ङ) संकलन गर्ने टोलीले नेपाल सरकारका प्रचलित ऐन, कानून तथा स्थानीय नियम, मूल्य र मान्यता विपरित कुनै पनि कार्य गर्न पाउने छैनन् ।

(च) तोकिएको वा प्रस्तावित स्थानहरूबाट मात्र वनस्पति प्रजातिका हर्बेरियम नमूनाहरू संकलन गरिने छन् ।

(छ) उपदफा “क” का सहभागी संस्थाले पनि जैविक पदार्थ (Live Material) लैजान भने प्रतिबन्ध लगाईने छ ।

७. प्राविधिक समितिको व्यवस्था:

(क) कुनै व्यक्ति वा संस्थाले वनस्पतिको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने प्रस्ताव पेश गरेमा प्रस्तावको अध्ययन गरी सिफारिस गर्ने प्रयोजनार्थ विभागको वोटानिष्ट (वन सेवा, वोटानी समूह, राजपत्रांकित द्वितीय श्रेणी/प्रा.) को संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषय विज्ञहरू सहितको तीन सदस्यीय एक प्राविधिक समिति गठन गरिनेछ । सो समितिको सिफारिसका आधारमा मन्त्रालयको स्वीकृती पछि मात्र अनुसन्धान अनुमति प्रक्रिया अगाडि बढाइनेछ । सो प्रयोजनार्थका लागि निवेदन प्राप्त भएपछि विभागले निर्णय दिनुपर्नेछ ।

- (ख) उपदफा “क” अनुसारको प्राविधिक टोलीमा विभागले आवश्यकता अनुसार विषय विज्ञहरूलाई सदस्यको रूपमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ ।
- (ग) प्राविधिक समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्ने छ ।

८. जनशक्ति क्षमता अभिवृद्धि सम्बन्धी व्यवस्था:

- (क) नीतिले निर्दिष्ट गरे अनुसार विभागले वनस्पति सर्भेक्षण, पहिचान, अन्वेषणात्मक सर्भेक्षण (Bioprospecting), जडीबुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको उत्पादन, संकलन, प्रशोधन र बजार व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने दक्ष एवं प्राविधिक जनशक्ति सहज र भरपर्दो आपूर्तिको लागि आवश्यकता अनुसार स्वदेशी तथा विदेशी शिक्षण, अनुसन्धानमूलक संस्थाहरूसँग संस्थागत सम्पर्क र समन्वय नेपाल सरकारले तोकेको प्रक्रिया बमोजिम गर्न सक्नेछ ।
- (ख) वनस्पति विभागको कार्यसँग मेल खाने कार्यका लागि नेपाल भित्रका विश्वविद्यालय वा अनुसन्धान प्रकृतिका संघ संस्थाहरूले माग गरेको खण्डमा सम्झौता पत्र (MOU) तयार गरी संयुक्त रूपमा अनुसन्धान गर्ने तथा एक अर्काको प्रयोगशाला, पुस्तकालय सुविधा एक अर्कालाई उपलब्ध गराउने र यसका लागि दुवै तर्फका विशेषज्ञहरूको संयुक्त सुपरीवेक्षण हुनुपर्नेछ ।
- (ग) विभागका कर्मचारीहरूको उत्प्रेरणा र वृत्ति विकासका लागि कुनै पनि संस्था वा विश्व विद्यालयको सहयोग तथा सहकार्यमा उच्च स्तरको अध्ययन अनुसन्धान, तालिम गर्न व्यक्ति वा नेपाल सरकारको प्रचलित निजामती ऐन र नियमावलीमा अन्तर्गत भई हरेक वर्ष विद्यावारिधी दुई जना र स्नातकोत्तर एक जना वा सोभन्दा बढी सिफारिस गर्न सकिनेछ ।

९. अनुसन्धानका प्राथमिकता तोकने:

- (क) नीतिले निर्दिष्ट गरेका विषयवस्तुमा विशिष्टीकृत गरी विभागले अध्ययन अनुसन्धानको प्राथमिकता तोकनेछ ।
- (ख) उपदफा ९ “क” बमोजिम तोकिएका प्राथमिकताहरू विभागको वेबसाइट तथा प्रचार प्रसार तथा डकुमेन्टेशन शाखामा अद्यावधिक गरिनेछ ।

१०. अनुसन्धानकर्ताले पालना गर्नुपर्ने शर्तहरू:

- (क) अनुसन्धान गर्दा अनुमति पत्रमा तोकिएका शर्त र प्रचलित कानूनको परिधिभित्र रही गर्नुपर्नेछ ।
- (ख) विस्तृत परिक्षणका लागी मृत नमूना वा सुगन्धित वनस्पति तेललाई विदेश लैजान आवश्यक परेमा विभागले वैज्ञानिक पहिचान तथा परिमाण एकिनसाथ सिलबन्दी टाँचा लगाई विभागीय सिफारिसमा मन्त्रालयको स्वीकृती लिई पठाउन सक्नेछ । स्वदेशीको हकमा वनस्पति विभागले अनुमति दिन सक्नेछ ।

- (ग) स्वीकृत अनुसन्धान सम्बन्धि सम्पूर्ण लेख रचना तथा प्रतिवेदनको छापा तथा विद्युतिय प्रति प्रकाशन भएको ३५ दिन भित्र विभागमा पेश गर्नु पर्नेछ ।
- (घ) सम्बन्धित शर्तहरू पालना नभएको पाईएमा विभागले प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही प्रकृया अघि बढाउनेछ ।

११. विविध:

- (क) तोकिएको अवधि भित्र अनुसन्धान पूरा हुन नसकेमा म्याद थप गर्नु परेमा तत्कालीन समयसम्मको अनुसन्धान प्रगति प्रतिवेदन सहित विभागमा निवेदन दिनुपर्नेछ । प्राप्त प्रतिवेदन माथि विभागले अध्ययन गरी म्याद थप गर्न सक्नेछ ।
- (ख) अनुसन्धान गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले विभागलाई प्रतिवेदन बुझाएपछि मात्र सञ्चार माध्यममा प्रकाशन र प्रसारण गर्नुपर्नेछ ।
- (ग) प्रत्येक वर्ष अनुसन्धान गर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाम, ठेगाना र अनुसन्धानको शीर्षक सहितको विवरण तयार गरी विभागको बार्षिक प्रतिवेदनमा प्रकाशित गरिनेछ ।
- (घ) विभाग वा अन्तर्गत कार्यालयबाट संचालन हुने अनुसन्धान कार्य गर्दा आवश्यकता अनुसार नेपाली विद्यार्थीहरू/अनुसन्धान गर्न इच्छुक नेपाली नागरिकलाई विभाग आफैले र विदेशी अनुसन्धानकर्ताको हकमा मन्त्रालयको सहमति लिई (प्रयोगशाला र फिल्ड) इन्टर्नसिपको व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।
- (ङ) अनुसन्धानबाट प्राप्त नतिजा माथिको प्रतिलिपि अधिकार नेपाल सरकारको विद्यमान कानूनी व्यवस्था र निर्णय बमोजिम हुनेछ ।
- (च) जैविक श्रोतबाट उपलब्ध लाभको वाँडफाँड सम्बन्धी व्यवस्था अनुसन्धान अनुमति प्राप्त वनस्पति श्रोत सम्बन्धी अनुसन्धान नतिजाबाट प्राप्त हुने लाभको प्रचलित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानून बमोजिम उचित वाँडफाँड हुनुपर्नेछ ।
- (छ) नेपालका वनस्पति उद्यानहरूले जैविक विविधता महासन्धी (१९९२) का पक्ष राष्ट्रका वनस्पति उद्यानहरू संग वनस्पति अध्ययन, अनुसन्धान तथा संरक्षण प्रयोजनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय बिउ आदान प्रदान कार्यक्रममा सहभागी हुन सक्नेछ ।
- (ज) कुटनीतिक नियोगका पदाधिकारी, विदेशी वनस्पति विद्लाई वनस्पति उद्यान प्रवेश गर्दा सम्बन्धित उद्यान प्रमुखले निःशुल्क प्रवेशको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
- (झ) नेपालका वनस्पतिहरूमा अध्ययन, अनुसन्धानका लागि स्वदेशी तथा विदेशी संघ/संस्थाहरूमा प्रस्ताव आवेदन गर्दा वनस्पति विभागको पूर्व स्विकृती अनिवार्य रुपमा लनुपर्नेछ ।

१२. अनुसूचीहरु:

- अनुसूची-१ - अनुसन्धान अनुमति सहमतिको लागि निवेदन पत्रको ढाँचा
- अनुसूची-२ - अनुसन्धान प्रस्तावको ढाँचा
- अनुसूची-३ - अनुमति पत्रको ढाँचा

अनुसूची - १
अनुसन्धानको अनुमतिको लागि पेश गर्नुपर्ने निवेदन पत्रको ढाँचा

मिति : २०..../.../...

विषय: अनुसन्धान अनुमति पाउँ भन्ने बारे ।

श्रीमान् महानिर्देशकज्यू
वनस्पति विभाग
थापाथली, काठमाडौं ।

प्रस्तुत विषयमा मलाई निम्नानुसारको अध्ययन अनुमति प्रदान गरिदिनु हुन अनुरोध गर्दछु ।

अनुसन्धानकर्ताको नाम	पहिलो	बीचको	थर
अनुसन्धानकर्ताको ठेगाना	स्थायी : अस्थायी :	ई-मेल :	फोन नं. :
सम्बद्ध संस्था	संस्थाको नाम :	ठेगाना :	
पद			
अनुसन्धान तह	व्यक्तिगत : स्नातक तह/स्नातकोत्तर तह/पि.एच.डी. वा अन्य	संस्थागत : राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय	
अनुसन्धानको शीर्षक			
अनुसन्धानको क्षेत्र			
अनुसन्धानको विधि		नमूना संकलन : गर्ने	नमूनाको परीक्षण : नेपालमा विदेशमा
अनुसन्धानको समयावधि देखि सम्म		
संलग्न कागजातहरू	१. निवेदन पाना २. अनुसन्धान प्रस्ताव पाना ३. आबद्ध संस्थाको सिफारिस र कबुलियतनामा पत्र पाना ४. पासपोर्टको प्रतिलिपि पाना (विदेशी अनुसन्धान कर्ताको हकमा मात्र)		

निवेदकको हस्ताक्षर

अनुसूची - २
अनुसन्धान प्रस्तावको ढाँचा

- क) अग्रपृष्ठ
- ख) परिचय
- ग) अनुसन्धानको औचित्य
- घ) उद्देश्य
- ङ) अनुसन्धान विधि
- च) आशातीत उपलब्धिहरु
- छ) समय तालिका
- ज) सन्दर्भ सामाग्री

अनुसूची - ३
अनुसन्धान अनुमति पत्रको ढाँचा

नेपाल सरकार
वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वनस्पति विभाग
थापाथली, काठमाडौं ।

चलानी नं

मिति: २०...../.../.....

विषय: अनुसन्धान अनुमति सम्बन्धमा ।

श्री

प्रस्तुत विषयमा नेपाल सरकार (सचिव स्तर/यस विभागको) मिति २०...../...../..... को निर्णयानुसार त्यस कार्यालयको क्षेत्रमा निम्नानुसार अनुमति प्रदान गरिएको छ ।

अनुसन्धानकर्ताको नाम	पहिलो	बीचको	थर
अनुसन्धानकर्ताको ठेगाना	स्थायी अस्थायी	ई-मेल	फोन नं.
सम्बद्ध संस्था	संस्थाको नाम :		ठेगाना :
पद			
अनुसन्धान तह	व्यक्तिगत तह/ स्नातक तह/स्नातकोत्तर तह/पि.एच.डी. तह	संस्थागत : राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय	
अनुसन्धानको शीर्षक			
अनुसन्धानको क्षेत्र	नवलपरासी र यस आसपासका क्षेत्र		
अनुसन्धानको विधि	नमूना संकलन :		नमूनाको परीक्षण :
	गर्ने	नगर्ने	नेपालमा विदेशमा
अनुसन्धानको समयावधि: देखि सम्म		
अनुसन्धानको शर्तहरू :	१. अनुसन्धानकर्ताले विभाग र सम्बन्धित कार्यालयसँग समन्वय गरी गर्नुपर्नेछ । २. अनुसन्धानकर्ताले आफ्नो अनुसन्धानको प्रस्ताव सम्बन्धित कार्यालय समेत पेश गर्नु पर्नेछ । ३. अनुसन्धानकर्ताले अनुसन्धान समाप्त भएपछि एक प्रति कागजी प्रतिवेदन र एक प्रति विद्युतिय प्रतिवेदन विभाग र सम्बन्धित संरक्षित क्षेत्र कार्यालयमा बुझाउनु पर्नेछ । ४. अनुसन्धाकर्ताले नतीजाहरु प्रकाशित गर्दा अनुसन्धानमा संलग्न कर्मचारीको योगदानको आधारमा सह-लेखकको रूपमा समावेश गराउनु पर्नेछ । ५. संकलित नमूना नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृती नलिई विदेश लैजान पाइने छैन ।		

.....
वैज्ञानिक अधिकृत

बोधार्थ :

श्री वन तथा वातावरण मन्त्रालय, काठमाडौं ।